

Közép- és Délkelet-Európában, a gyakran történelmileg terhelt nemzetiségi viszonyok alakításában a politikai tényezőnek hagyományosan nagy szerepe van. Ez a tény is indokolja, hogy a nemzetiségi demokráciának a térség általános társadalomfejlődési kérdései között megkülönböztetett figyelmet szenteljünk; a kinyilvánított elvek és a valóság eltéréseiről, nemzetállami elzárkózás s elfogultság nélkül, tárgyyszerű nyíltsággal beszéljünk. A gazdasági növekedés sok helyütt okkal igényelt új pályái tájainkon is elképzelhetetlenek a társadalomfejlődés új pályái nélkül. Ennek kialakítása viszont, a nemzetiségi kérdés nagy súlya miatt sem tudja nélkülözni azt a változó szemléletet és cselekvésmódot, amit az etnikai folyamatok irányítása gyorsan átalakuló világunkban igényel.

BALOGH EDGÁR

Levelesláda, tudósportrék, barangolókönyv

ELKÉSVE, HÁROM ROMÁNIAI KÖNYVRŐL

Immár inkább csak az íróasztal-
fióknak írok. Ha a Tiszatáj olvasóinak tetszik: tessék! Három erdélyi szellemi munkás — Szabó Zsolt, Rostás Zoltán és Beke György — 1984-beli kötete műfajilag is, tárgykörben is más és más, bennem azonban összefüggenek. Hátha a távoli olvasó is megérzi benső rokoníthatóságukat?

BETEKINTÉS ELEK APÓ SZEMÉLYISÉGRAJZÁBA

Benedek Elek mindmáig teljes összetételig nem jutott személyiségrajza jelentős kiegészítést kap nem kevesebb mint 315 újabb levél közrebocsátásával. Ez ugyanis már a *Benedek Elek irodalmi levelezése* második kötete. Az elsőt 1979-ben jelentette meg a bukaresti Kriterion. Akkor Szabó Zsolt az 1921-től 1925-ig terjedő időszakból felfedezett és egybegyűjtött be- és kifutó leveleket tette közzé kellő jegyzetekkel, míg a most kiadott második (és még nem utolsó) kötetben a levelek sorszáma már 572-ig ér, átfogva az 1925—1928-as esztendőket. A levélrengeteg személyi, mozgalmi, irodalmi adatai Gaál Gábor és Kuncz Aladár régebben kiadott levelezéseihez hasonlóan a romániai magyar irodalomtörténet legbensőbb eresztékeiig vezetnek el, s bizonyára helyesen cselekszünk, amikor egy ilyen általános vonatkozásrendszerbe emeljük a tudomásunkra jutó részleteket.

Már magának Benedek Eleknek az irodalomtörténeti hovahelyezése is új, döntő érveket kap. Emlékezünk rá, hogy még 1963-ban is hogyan marasztalta el a Gondolat kiadásában megjelent magyar irodalomtörténet a nagy mese-

mondót, amiért „nem futotta másra élményeiből és adottságaiból”, elhallgatva harcos szerkesztői és közírói szerepét, s átforgatva népbarát társadalombírálatát „a havasok tündérmesés hétköznapijai” gyermeki áhítatává... Pedig akkor már éveken át közkézen forgott az író hasonlóan neves fiának, Benedek Marcellnak édesapjáról írt tanulmánya az Irodalmi Közleményekben, s a bukaresti *Halljátok, emberek?* című politikai és kritikai írásgyűjtemény is, melynek összeállításáért e sorok írója Lukács Györgytől kapott baráti elismerést. Benedek Elek javára változott a kortársi megítélés a Sőtér-féle nagy magyar irodalomtörténet megjelenésével, amikor már kimondatott, hogy az író „milyen humanista, tiszta erkölcsiséget hirdet, s lírai igazságszolgáltatásával válik kora embertelenségeinek leleplezőjévé”. De még ez a belátóbb irodalmi hivatalosság is a „népvezetési iskola” utolsó képviselői közé dugja el Benedek Eleket, számot nem adva sem csehovi hangulatú novelláinak és regényeinek Bródy Sándorék városképe mögött el nem maradó faluképéről, sem arról a második élszerepről, melyet az író már odahaza, Kisbacaconból töltött be a székely írók fellépésének előmozdításával. Mi inkább a népi irodalom előőrsének ítéltük meg Benedek Elek sokrétű irodalmiságát, s jólesett olvasnunk Lengyel Dénes Benedek-kismonográfiájában (ugyancsak a Gondolat adta ki 1974-ben) ennek a felfogásnak az elfogadását. Szabó Zsolt levélgyűjteménye most konkrét anyagot szolgáltat e megítélés átütővé tételéhez.

Tamási Áron már 1925-ben Amerikából keltezett levelében „drága jó Nagypó”-jához fordul bizalommal, éles ellentétbe kerülve a Kristóf Györgyék képviselte „tanár—irodalom” maradiságával. A vallomás előre jelzi azt a vonulatot, melyet valamivel később Gaál Gábor szigorú osztályharcos szemlélete is elismerően emleget „népiesnek nevezhető csoport (a székelyek)” címen, mint amelyiknél a műterem-irodalommal szemben „jelentkezik már a valóság-irodalom”. Tamási levelében így tárulkozik: „Nem tudom, hogy és mint lesz, de érzem, hogy a székelyek tragikusan és emlékezetesen fel fogják ütni fejüket a most megindult erdélyi irodalomban. Engem a tanárok vádja a vidékieséssel s legénykedéssel igazán nem tud befolyásolni. Mást nem írhatok, mint amilyen magam vagyok.” Benedek Elek ekkor már túl van haladó romániai lapkísérleteinek és kiadósözetkezeteinek csődjén, s egyre jobban elszigetelődik gyermeklapja, a *Cimbora* szerkesztésében, de hogy Tamási jó helyre fordult őszinteségével, az az évek során rendre igazolódik. Így a kitört Adyharcban, majd mikor a romániai Magyar Párt urai az Újság című kolozsvári lap felszámolásakor a székely írókat az utcára tették, s az öreg Benedek Elek „fiai” védelmére kel. Egy levele Paál Árpádhhoz 1927-ben „nagyurakhoz méltó nagy aljasságnak” bélyegzi a történeteket, s még ugyanabban az évben a kenyer nélkül maradt újságírók javára rendezett előadókörútjáról így számol be Marcell fiának: „...belefűjtam a székely kürtbe. Valósággal megrendítettem a t. c. publikumot. Az erdélyi magyarság nyugtalankodni kezdett, hogy a székely írók megbontják az erdélyi irodalom egységét, én meg szépen megmagyaráztam, hogy nincs ok a nyugtalanságra a Nyíró meg a Tamási székelysége miatt. Megmagyaráztam, hogy nincs erdélyi irodalom, csak erdélyi lelkű írás, s a mi székelységünk éppúgy nem rí ki a magyar irodalom kertjéből, mint ahogyan nem rínak ki Mikszáth, Tömörkény, Gulácsy meg Mórícz írásai.”

A székely vonulat esetében egyáltalán nem vidéki elzárkózásról, irodalmi különjáratról volt szó, hanem a Benedek Elek köré csoportosuló fiatalok népi szemléletéről, a társadalmi haladás elveinek közvetlen kapcsolásáról a néptömegek életvalóságához. Éppen az a tény, hogy Benedek Elek nem kapott

helyet a marosvécsi Helikon-munkaközösségben (az okokat és körülményeket Szentimrei Jenő Sztánáról kelt levele, nemkülönben egy Sípos Domonkoshoz intézett Benedek-levél részletezi), segítette elő, hogy a „hivatalos” irodalommal elégedetlenek Marosvécsen belül s kívül Kisbacon felé tekintsenek. Hiszen már a helikonista Makkai Sándor *A magyar fa sorsa* című Ady-könyvét is csak a kisbaconi független alapállásról lehetett a legerélyesebben megvédeni. Amikor Benedek Elek a konzervatív Szász Károly budapesti Makkai-ellenes füzetére válaszol, Szele Béla akkori főszerkesztő, a Magyar Párt helyi korifeusa kidobtatja a cikk második részét a Brassói Lapokból, arra hivatkozva, hogy az olvasóközönség 90%-a Ady-ellenes... A levélgyűjteményben ma olvashatjuk a választ: „...ha újságod olvasóinak 90%-a Ady-ellenes, ami voltaképpen annyit jelent, hogy nem ismerik, vagy nem is akarják megismerni Ady költészetét, természetesnek találom cikkemnek a nem közlését. Én azonban ismerem Ady költészetét, kétszer olvastam Makkai könyvét, ugyanannyiszor Szász Károly perfid iratkáját...” — s az is természetes, hogy Benedek Elek cikke most már külön röpiratban jut el a nagyközönséghez.

A székely csoport atyja így válik elszigeteltségében is irodalmi hangadóvá. 1927-ben megírja Molter Károlynak: „Sohasem volt ambícióm a vezérkedés, egyszerűen: dolgoztam, s hálát adok a Gondviselésnek, hogy ötvenévi irdogálás után ma a lelkes, a megértő embereknek nagy serege lát ifjúnak, s ami fontosabb: magam is annak érzem magamat. A hivatalos irodalommal ideje volt leszámolnom...”

Jegyezzem meg: innen, Erdélyből figyelmeztettük 1966-ban az *Ady összes prózai művei* sorozat első kötetének szerkesztőit, hogy Benedek Elek egy 1901-ben megjelent *Mandátum-vigécek* című írását felvették cikkgyűjteményükbe, a költő „névtelen” írásának véelve. Benedek Elek és Ady Endre kapcsolata ezek szerint még a század elejének ellenzéki harcaiban gyökerezik, hiszen nem lehet véletlen, hogy az újságíró Ady idősebb kollégájának írásait kivágva egy szinte ismeretlen lap után a Nagyváradai Napló vezérhelyén újra lenyomatta. Nem jelez ez sem többet, sem kevesebbet, mint a két publicista-író nézet- és stílusrokonságát. 1927-es *A püspök, meg a püspökfi, avagy A magyar fa sorsa* című röpirata, akárcsak az 1901-es cikk epizódja, újra alátámasztja feltételezésünket, hogy Benedek Eleket mégis csak okosabb a népnemzeti iskola utolsó képviselője helyett ama népi demokratikus irodalom úttörőjének minősítenünk, melynek folytatója éppen Ady Endre, majd a népi irodalom sorába iktatható székely irodalmi csoport. A dolgok logikája korok távján is összecseng.

Öreg ember ismétli magát a levelekben, egyre nagyobb fokon. Ez a személyiség törvénye. Olvasom Szabó Zsolt levélgyűjteményét, s egyre rábukkanok Benedek Elek első életének — nevezük így a monarchiabeli munkaszakasz — nyomjelzéseire. Egy levél 1927-ből Perédy György nagyváradai újságíróhoz szól, aki tankönyvírásra szólította fel Elek apót. A pompás válasz maga is a múltra utal: Benedek Elek írt már történelmi tankönyvet, de lett is belőle haddelhadd. Habsburg-ellenes lázításnak fogták fel annak idején, s az egész példányszám pincébe került. Egyáltalán: „...a tankönyvnél fölöslegebb könyv aligha van. A tankönyv voltaképpen a tudatlan és lelkiismeretlen tanítóember mankója. Az igazi tanítás — hitem szerint — a gyermekkel való szüntelen társalkodás” — írja levelében Benedek Elek, s még hozzát teszi: „Mihelyt könyvet adnak a gyermek kezébe: ösztönszerűen magol.” Hogyne jutna eszembe a *Magolunk* címen 1896-ban írt levél egy miniszterhez, amelyben Benedek Elek mint a Nemzeti Iskola (hamarosan megbuktatott haladó folyóirat)

főszerkesztője a száraz, lelketlen tankönyvstílus ellen tiltakozott, nyelvtanok és hittanok „kivonatos” nyelvezete ellen, azzal az óhajjal végezve beadványát: epekedve várja a jövődőt, amikor „majd nem magolandunk, nem magolandotok, nem magolandanak!” A téma külön pedagógiai tanulmányt érdemelne.

Bővebb feldolgozásra volna érdemes az a levél is (válasz a Magyar Párt egy körlevelére 1928-ban), amely tételként szegezi le: „A ponyvairodalom ellen sikeresen harcolni a *ponyván* lehet. *Irodalmi színvonalú egyszerű nyelvű, tiszta magyarságú, de a lehető legérdekfeszítőbb meséjű történetekkel* kell a harcot megkezdni.” S a levélíró odavágja a körlevélszerkesztőknek, hogy éppen a Magyar Párt lapja terjeszti egy műfordított gyermeklap „bécsi rongyát”, keresztezve a Kisbaconból szerkesztett Cimbora terjesztését... Hát nem erről szolt-e Benedek Elek képviselőházi szűzbeszéde is 1888-ban? A fiatal székegy politikus akkor a silányul fordított gyermekirodalmat ostorozta, rámutatva a szövegbehozatal üzleti hátterére. Ki is kacagták a szónokot, majd hamarosan ki is buktatták a parlamentből.

Leveleket olvasunk, s az elmúlt, de tanulságait ránk hagyó két világháború közti irodalmi élet kellős közepén találjuk magunkat. Érthető, hogy érdeklődéssel sürgetjük a még hiányzó harmadik kötet megjelenését.

BESZÉLGETÉS HUSZONNYOLC TUDÓSSAL

Íme, egy könyv, amely a tudományos-műszaki írásbeliség bevonulását jelzi a romániai magyar irodalomba. Nem, mintha természettudományi vagy ipari tárgykörben nem jelentkeztek volna eddig is akár népszerűsítő, akár szakszerű munkák, Rostás Zoltánnak a bukaresti Albatrosz Könyvkiadónál megjelent *Visszajátszás* című kötete azonban nem kevesebb mint 28 tudóst mutat be a kutató és alkotó tudományos munka minden ágából, s mert hét éven belül kétszer is felkereste interjúalanyait, a kapott kettős kép egyben a mozgás, a változás, a fejlődés folyamatát is szemlélteti (ez az a „visszajátszás”). Mélybe ható riportokról van szó, személyiségrajzokon át tulajdonképpen a mai Románia ipari és mezőgazdasági előrehaladásának kapcsolatrendszerebe kapunk bepillantást.

Léteztek már ezelőtt is interjúgyűjteményeink, ezek azonban az irodalmat még szűken értelmezték, s csak a szép- és közírókat mutatták be az olvasónak. Szellemi kibontakozásunk egy szakaszában így is volt rendjén, mert a szocializmusra való áttérés politikai és jogi úttörésében a tudatalakítást, a magasabb társadalmi szintre való felkészülődést elsősorban az egymásba fonódó szépirodalom és közírás biztosította, s ezekhez tapadt mindaz a humán tudomány, amelynek a kulturális színvonal, az értelmi kifejelet szolgálatában a nyelvműveléstől a filozófiáig, a folklórkincs őrzésétől a művelődéstörténetig, vagy a helytörténettől a társadalomtudományig honi kötődésre, önismeretre, népben-nemzetben való gondolkodásra kellett szokatnia tömegeinket. Maradandó értéke és jelentősége miatt sorolok fel három egykorú kötetet: Huszár Sándor *Beszélgetések kortárs írókkal* című munkáját 38 interjúval 1969-ből, Beke György *Tolmács nélkül* című interjúgyűjteményét nem kevesebb mint 56 írónak a román-magyar irodalmi kapcsolatokról tett vallomásáról, ez 1972-ben jelent meg, s ide kívánczik az Erdélyi Lajos felvételeivel ellátott *Közelképek* is, Marosi Ildikó beszélgetése 20 íróval és közíróval 1974-ből. A megkérdezettek minden szava eszmetörténetileg egyáltalán nem valami elvont világot tükröz, hanem közvetlenül összefügg mindennapjaink alakulásával abban az időben. Továbbpergő történelmünk jele, hogy a mai riporter

— akár a sajtó, akár a rádió és televízió számára tette fel kérdéseit — már tudósportrékat helyez előtérbe s a tudományos-műszaki írásbeliséget kéri számon szakembereinktől.

Egyáltalán nem arról van itt szó, hogy a megnőtt ipari és mezőgazdasági igényeknek egy-egy kiváló egyéniség jellemképébe foglalt megszólaltatása kizorítaná az élvonalból a szép- és közirodalmat, inkább arról, hogy reáltudományos írásbeliségünk is élre kívánkozik a nemegyszer irodalomcentrikusnak látott s illetén szerepében szűknek minősített, egyoldalúságában bírált humán orientáció mellé. Szépirodalmi oltás nélkül a műszaki nyelvezet sohasem virágozhatna ki. Maguk a meginterjúvolt műszakiak is szívesen tanúskodnak szépirodalmi, művészeti, humán szakbeli érdeklődésükről, s ez természetes, ha például csak magukra a nyelvismeretekre gondolunk. A tudományos-műszaki forradalom nemhogy csökkentené, hanem ellenkezőleg, felerősíti a nyelvi igényeket, akár a fogalomalkotás anyanyelvi alapjairól van szó a szakszókincs megszerzésében, akár országos szolgálatról, amely magyarok esetében a román érintkezési nyelv tökéletességét is megköveteli, s minden esetben olyan bővebb nyelvismeretekről, amelyeket manapság szakonként a francia, angol, orosz, német, olasz, esetleg japán dokumentáció megkövetel. Rostás Zoltán nemcsak a szakmunkásságra, hanem az írott munkákra is rákérdez, mindig szem előtt tartván a tudományos közlés, nemegyszer a tudománynépszerűsítés nemcsak szakmai, hanem népnevelő jelentőségét is.

Vegyünk sorra néhány jellegzetes tudósbemutatást. Néhai Csapó József világosan leszegezi: „... a mezőgazdász-kutató nem teljesítette feladatát egy kutatási ciklus lezárásával: eredményeit a földműves anyanyelvén is közölnie kell.” Örökét fia vette át, akivel közösen szerezte *Talaj és termelés* című munkáját. Dénes Ferenc vegyész mérnök a székelykeresztúri Petőfi Sándor Líceumból indult, s mint a iasi-i Petru Poni Intézet tudományos főmunkatársa, Simionescu akadémikussal együtt írta meg az élet keletkezéséről szóló munkáját, melyet románról angolra is lefordítottak, s nem véletlen, hogy a fiatal szerző Amerikában a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert vendége volt... A nemrég meghalt Diénes Zsombor bányamérnök magyar—román szakmai szótárát műépítész fia rendezte sajtó alá. Gábos Zoltán *Az elméleti fizika alapjai* című könyvéért megkapta a Korunk 1982-es Bolyai-díját. Jenei Dezső a bukaresti Technikai Könyvkiadó segítségével egy 150 ezer címszavas magyar—román és román—magyar műszaki nagyszótáron dolgozik munkatársaival. Kelemen Árpád mérnök-professzor, aki kollégáival elsőnek vezette be a váltóáramú motorok vektoros vezérlésének elvét, nem kevesebb mint 10 kötetet jelentetett meg eddig román nyelven, és mert tapasztalatai szerint „a fiatalok leginkább anyanyelvükön fogadják be az új ismereteket, az új szemléletmódot”, most találmányainak történetét magyarul írja, annál is inkább, mert „nemzetiségi kultúránkban nem szervesül a tudomány olyan méretekben, ahogyan az a huszadik század végén természetes lenne”.

A kötet nyomán követendő hőssé válik ifjaink előtt Király Mátyás, aki begai hajósínaként indult, s ma Galacon eljutott a légpárnás hajók fejlesztéséig négyezer lóerő fölé. Ugyanilyen hős Marosi Pál, aki mint hidrológus, száz fűrást irányított a Craiova—Olteț-öntözőcsatorna építése során, s csíkszeredai társaival együtt elkészítette a három Csíki-medence talajvízterképét. Hát még az orvosprofesszorok! László János, a mikrobiológus, oltóanyagot dolgoz ki a járványos májgyulladás ellen, de közben a szépirodalomtól sem válik meg, érdeklődését meg is magyarázva: „... mert nem akarok eltávo-

lodni környezetemtől, a jelentől és a közösségtől, amelyhez tartozom.” Néhai Péterfi István, a nemzetközileg ismert alkatkutató ugyancsak így vallott Rostásnak: „Én úgy gondolom, hogy magyar nemzetiségű kutató, bármilyen beosztásban, bárhol tevékenykedik, épp olyan hasznos munkát végez, éppen úgy kultúránkat gazdagítja, mint az íróember. Amikor mi román, angol, francia, német, orosz nyelven megjelentetünk egy szakcikket, tanulmányt, kongresszusokon számolunk be eredményeinkről, akkor gondolom, pontosan olyan méltatásban kellene részesülnünk a nemzetiségi sajtóban, mint azok, akik regényeket, novellákat, költeményeket írnak anyanyelvünkön.” Tegyük hozzá, hogy Péterfi István magyar nyelvű szakmunkáival is belépett átfogóan értelmezett irodalmunkba.

Ez az átfogó irodalomértelmezés már a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* első kötetében is megfogalmazást kapott, amikor alcímben jeleztük a tartalmat: „Szépirodalom, közirás, tudományos irodalom, művelődés.” A második kötet összeállításába már műszaki szerkesztőt is bevontunk a Rostás-gyűjteményben méltatott Jenei Dezső személyében, s ahogy előre felmérhető: a harmadik és negyedik kötet tartalmát is előrejelzi mindaz, amivel Rostás Zoltán érdeklődése és figyelme minket ma megajándékoz. Nem tagadom, a Korunk 1969-ben lezajlott irodalomcentrizmus vitája előtt volt még olyan szűkebb elképzelés, hogy az RMIL csak a szépirodalomra korlátozódjék, de a műszaki írásbeliség mai kibontakozása idején nem kétlem, hogy a Rostás bemutatta kitűnő névsorból a közeljövőben hazai magyar irodalmi szócikk kerekedik a robotkutató Kovács Ferenc, az ásványnemesítő berendezésekkel foglalkozó Magyarai András, az agyvelő mikrocirkulációját tanulmányozó Maros Tibor, a fényképatalakítás elméletét kidolgozó Márton Gyárfás, a porkohászati technológiát tökéletesítő Pálfalvi Attila, a kukorica intenzív termesztését szolgáló fundulesi kutató intézet docens doktora, Sipos György, vagy egy földrajzi információs rendszer kidolgozója, a hidrológus Újvári József neve köré. Természetesen abban a mértékben „lexikografálhatók”, amely mértékben munkásságuk során magyar nyelven is publikálnak. Számos esetben a magyar irodalmi jelenlét máris kézzel fogható (Koch Ferenc: *Az atomfizika alapfogalmai*; Radó Ferenc—Orbán Béla: *Geometria mai szemmel*; Rácz Gábor: *Gyógy-növényismeret*; Rohonyi Vilmos: *Csigahajtások*; Szabó Árpád munkái a székellyöldi ásványvizekről, gázömlésekről és a természetes radioaktivitásról; Szabó István: *Az emberi szervezet alapvető életműködései*; néhai Tulogdi János gazdag életműve és szerepe a Kriterion kiadta *Földrajzi kislexikon* szerkesztésében). A Korunk és A Hét is régi ágyazója a természettudományos gondolkodásnak, hivatkozhatunk akár a Korunk-füzetekre, akár a TETT-sorozatra. A *Visszajátszás* azonban valóságos feltérképezését nyújtja a tudományos kutatások szövevényében dolgozó értelmiségünknek. Éppen ezért felfigyeltető és megdöbbentő.

Mint már a régi interjúgyűjteményekben, itt is találkozunk olyan román nevekkel, melyek viselői — a tbc-kutató Zeno Barbu, a mintaszervező Iosif Egri rektor, a tengeri biológus Eugen A. Pora akadémikus — magyarul adhattak interjút, s különben is szorosan együttműködtek magyar társaikkal.

A kötet tulajdonképpen csak alkalmi válogatás egy bővebb anyagból. Rostás Zoltán többször is emleget másokat, akikkel riportterutazásai során Románia minden részén találkozott, úgyhogy a 28 név csupán előrejelzése ama sok száz további magyar kutatónak-tudósának, aki alkotóan bekapcsolódott az ország mai tudományos-műszaki felemelkedésébe. Jelzés arról, aminek sorra kell

kerülnie, ha számadást akarunk készíteni mindazokról, akik közléseire a jövőben anyanyelvünkön is, románul s annyi más nyelven is számíthatunk.

BIHARI BARANGOLÁS

A romániai magyarság településbeli szétszórtsága Bihartól Moldváig s Máramarostól a Bánságig, beágyazott volta a román etnikumba, nemkülönben az összekötő szervezeti kapocs hiánya és intézményesített kulturális életének esetlegessége nyitott kérdéssé teszi a nemzetiségi megmaradás és az országegészhöz való alkalmazkodás történelmileg olyannyira kívánatos mikéntjét és folyamatoságát. Ezért vált rendkívül jelentőssé Beke György immár sorozattá ke-rekedett társadalomrajza olyan tájakról, melyek hű képet tudnak adni akár a nemzetiségi öfenntartás, akár a román—magyar együttélés mai állásáról. A Szilágyság, Fehér megye, Beszterce-Naszód, majd Máramaros és Szatmár megye bebarangolása és bemutatása után legutóbb *Itt egymásra találunk az emberek* cím alatt bihari útjairól számol be az író, egyre inkább meggyőzve olvasóit arról, hogy sajátos műfaja, a „barangolókönyv”, égető szükségletnek felel meg mind az itt élő magyar emberek, családok, kisközösségek számon tartása, mint a közös román—magyar országépítés helyszíni felmérése szempontjából.

Már magát a tájbemutató módszert értékelnünk kell, mert tankönyv- és újságriportszokványok helyett a személyi átélés, a friss dialógusok, az emberi kapcsolatok eszközeivel olyan vissza- és előremutató tükröt villant elénk, melyben a hagyományos földrajzi és történeti adottságoktól a mai nagy műszaki változásokig nyílik tiszta rálátás, múlt és jövő általános összefüggésrendszerébe emelve a véletlenszerű részleteket. A vidék nem vidékies terep-ként mutatkozik, nem a központi történéseket halványan, másod- és harmad-fokon visszhangzó provincializmusok unalma és dilettantizmusa tárul elénk, hanem mindannak jó vagy rossz eredetisége, meggondolkoztató erőforrása, ami a meglátogatott tanyák, falvak, városok, üzemek, intézmények mélyén örökletes alkotó gond és vállalt lehetőség. Saját múltjából fellendülő, új történelem. Valamikor, diákkoromban, egy amerikánus módra elkezdett száraz szociográfiát fordítottunk ki sarkaiból, egy éppenséggel dinamikus valóság-látás és dokumentáció útját keresve, s az, ami most minden mozgalmon kívül, egyszemélyes változatban Beke György különleges — és igényeinkhez találó — jelenítési módszere, egy-egy kiragadott vidék korszerű metamorfózi-sára, régtől kapott adottságaiból viharszerűen előtörő országos, sőt nemzet-közi szintre jutására utal. A bihari ember túljutott az értékeket felmorzsoló bárminő renyhe, poros vidékiességen, de éppen ez a felemelkedés rejt és ígér magából nemcsak új áldást, hanem elkerülendő veszélyeket is.

Kezdehetné-e bihari barangolását Beke György szebben, mint Kazinczy Ferenc érsemjéni szobra mellől? A hajdani iskolafelügyelő szemével nyit be a mai iskola magyar tagozatára, ahonnan egy 1972-ből vett jegyzete szerint 43 nyolcadikos közül 36 tanult tovább, jórészt szakiskolákban. Nemhiába jel-kép a közeli Érmihályfalva gépállomásán készült hidroglóbusz, az óriás labda hatvanezer liter vizet emel a falu fölé... A vándorító hol az Ér egykori ár-területén járatos öreg halással társalog, hol állattenyésztő farmot látogat, s újra meg újra eltalál a falvakból ingázó vagy már a városokba telepedett műszaki munkások, technikusok, mérnökök gyári munkahelyére. A szigetszerűen magányos Érszalacson figyel a nagy foglalkozásváltást, de van szeme arra a

jelzésre is, hogy az ingázás áramlása már megállóban, otthon a faluban kite-
rebélyesednek a munkaágazatok, s a helyszínén városiasodó falu évi könyv-
vásárlása megközelíti a húszezer lej értéket. Új jelenség: egyedül Érmihály-
falvára „idehonosodott” már harminc székely is a nagy népmozgásban, új
szülőföldet választva magának az Alföld peremén.

Egy beszélgetés Jakó Zsigmonddal, a Biharból elindult neves történésszel,
kulcsot ad a minden dolgok gyökérzeteként szereplő helyi kötődések megérté-
séhez. A professzor visszautasítja a helytörténet és a provincializmus oklatan
egybekapcsolását, s megmagyarázza, hogy a múlt egységes folyamatának ré-
szei nem alá-, hanem mellérendeltségi viszonyban vannak egymással, s éppen
az általános folyamat torzítatlan rekonstruálásához elengedhetetlenül szükséges
a módszeres helyi vizsgálat. „A helytörténet legmodernebb, tudományos mód-
szerekkel való igényes műveléséhez — vallja a kérdezett — különlegesen fon-
tos érdekei fűződnek a nemzetiségi történetkutatásnak.” Nos, ez a paradigma
nemcsak a Beke-műben mindvégig izgalmas háttérként fénylő történelemre,
hanem az egész összetett társadalmi képre, annak minden vonatkozására érvé-
nyes. Az az érmihályfalvi Kiss Imre földrajztanár, aki nagykarolyi tanárkol-
légája, a geológus Benedek Zoltán tanácsai alapján szakmunkát szerzett a fu-
tóhomok hasznosításáról, utat nyitva a helybeli okszerűbb gazdálkodásnak, ép-
pen úgy a táj adottságaiból eredezteti a továbbfejlődés iramát, mint Nánási
Zoltán, Székelyhíd történelemtanára, aki kétezer leletével a táj gazdag múlt-
ját jelenítette meg a városka múzeumában, s mind román, mind magyar nyelv-
vű közléseivel országos eredményekig juttatta a tanulók szakköri tevékenysé-
gének hasznosítását. Mindez kellő időben, az urbanizálódás nagy folyamatá-
ban feltornyosuló blokkházak közt, eredményes küzdelemben a műszaki átalak-
ulások kiváltotta elidegenedéssel. Avagy provinciális-e az a nyelvészeti ku-
tatás, mellyel Gy. Szabó Gyula, a Falvak Dolgozó Népe című bukaresti heti-
lap bihari tudósítója, már-már veszendőbe menő helyneveket, dűlő- és tárgy-
megnevezéseket jegyez fel és közöl Románia Szocialista Köztársaság Akadé-
miájának kolozsvári magyar folyóirata, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közle-
mények hasábjain? Behordja, átmenti az anyanyelv terepjelölő szavait, ama
Kányádi-vers szellemében, melyet Beke is idéz a *Noé bárkája felé* soraiból:
„... Egyetlen szó —, egy tájszó se maradjon kint. — Semmi sem fölösleges.”

A táj és az ember műszaki átalakulásának fordulatában sok érték oda-
veszhet, de nem kell feltétlenül odavesznie. Beke György országjáró munkás-
ságában, mint máshol is, most itt találja meg a maga derülő hitével azokat
a csomópontokat, ahol a technikai haladással egy időben szikrázik fel a kultú-
ra tűzijátéka. Használhatnák-e külön metaforát, amikor Beke beszámolójá-
ban Berettyószéplak megnyitott olajmezői felett „a jövő irodalmi bástyájával”
találkozunk? Így jellemzi Bálint Tibor mint író vendég az itt működő műve-
lődési kör jelentőségét. Kádár Ferenc vegyész mérnök, a finomító termelési
osztályának vezetője, kétezer dolgozó munkájáról ad számot, miközben dohog
alatta a csövek labirintusa, Bagosi József pedig, a kitermelés fiatal techniku-
sa, egy szinte páratlan előadás-sorozatról beszél, írókról és tudósokról, akiket
ide meghívtak, s népes hallgatóközönséggel fogadtak. Pénzügyi keret ezekre
az előadásokra nincs, de a vendégszeretetből minden kitelik. S nemcsak írók
fordultak itt meg, hanem színészek, képzőművészek is. Külön kérésre itt járt
Szentimrei Judit, hogy a berettyószéplaki olajbányászok asszonyait az elfele-
dett népi varrottasok titkába újra beavassa.

Vegyes vidéken vagyunk, közös múlttal, közös jövővel. Annyi tatárdulás, törökvesz, német elnyomás után újra meg újra felvirágozott a helybeliek kölcsönös megértése, s ugyanannyiszor jég is verte a virágokat. Beke pontos helyszíni emlékezésben tárja fel Nagyváradon a Familia-szerkesztő Iosif Vulcan és Ady Endre itt töltött éveinek kongruenciáit, az egymásratalálás megannyi dokumentumát az egymás közelében meglátogatható emlékházakban, közös harc emlékeit népellenes, egyben nacionalista hatalmasságokkal szemben, majd felidézi az 1935-ös „Váradai hídverés” balsikerét s kiemeli a bihari magyar szellemi erőket tömörítő Irodalmi Kerekasztal annál sikerültebb román—magyar ankétját a „kölcsönös megismerés”-ről a hetvenes évek végén, melynek testvéri szellemét azóta is visszavárjuk. Közös nevezőre törekvés fejeződik ki a kötetbe foglalt levelekben, melyben Méliusz József, Titus Popovici, Horváth Imre, Alexandru Anrișoiu, Robotos Imre, Bajor Andor bármely apályon felülemelkedő bizakodását árulják el.

Az anyanyelv ápolásának és a román—magyar együttműködésnek egyazon hasznossági alaptörvénye van. Látogatóban vagyunk a nemzetközi hírnévre emelkedett nagyváradai Infrățirea—Testvériség szerszámgyárban, itt mondja Barabás Antal, a lakatosok „császára”, hogy miért szerez be magának román szakkönyvek mellett magyar nyelvűeket is. „Ha anyanyelvemen olvasom a szakkönyvet — magyarázza —, nem a megértésen kell törnöm a fejem, hanem olvasás közben új ötletek támadnak bennem.” Fiatal román és magyar mérnökök és munkások valóban testvéreileg egymás kezére dolgoznak itt, s mint Emil Copcea, az üzem egyik párttitkára hangsúlyozza, a fiatal munkások többsége immár nem faluról rekrutálódik, hanem helybeli munkások második nemzedéke... Okkal érdeklődik Beke György a nagyváradai magyar iskolahálózat és a hagyományos nagyváradai magyar kultúra mai formái iránt, hiszen a műszaki bevalásnak is gyakorlati fogantyúja az anyanyelvi fogalomképzés és művelődés foka, nem szólva arról, hogy a román (s bármi más) nyelvet is csak az anyanyelv teljes birtokában lehet megfelelő szinten elsajátítani. Amilyen örömmel üdvözli itt a gyárban Beke az együttélés és együttműködés alkotó folyamatát, olyan természetes az öröme akkor is, amikor észreveszi, hogy Nagy István, a lelkes, fiatal elektromérnök, valamely gép reléjét emlegetve „szép magyarsággal jelfogót mond”. Hát még, amikor a Nyomdaipari Vállalathoz állít be! Itt nyomják a helybeli Crișana román és Fáklya magyar napilapot, s ez a pompás mai orricina egyenesen tökéletes kétnyelvűséget követel meg a szakembereitől. Beke a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* itt készült első kötetének bemutatására emlékezik: Domokos Géza, a kiadó Kriterion igazgatója s a lexikonszerkesztők közt ott ültek az emelvényen a kötet művészi teljesítményű munkásai is, az írásbeliség két gyermekének, a nyomdászatnak és irodalomnak Heltai Gáspárt idéző egymásratalálása jegyében. Egyébként az sem véletlen, inkább jelkép, hogy a kulturális igényekre szabott Ady Kör, valamint a helybeli magyar színházi tagozat fiataljaiból alakult s tíz év alatt 275 előadással bemutatkozó Kortárs Színpad hallgatóságának legnagyobb része a műszakiakból telik, sőt magának az Ady Körnek az élén a fiatal Varga Gábor áll, aki egy személyben mérnök is, drámaíró is, kritikus is.

Azért kincstári optimizmussal sem vádolhatnók meg a szerzőt, ha túl is lát a napok gondján, s a dolgok logikus fejlődésvonalában bízik. Tudja s közli, hogy a nagyváradai szülők közel húsz százaléka nem veszi igénybe az anya-

nyelvi oktatás államilag biztosított lehetőségét (Biharban 2800 a magyar tanerők száma), ami — tegyük hozzá — Comenius háromszáz esztendővel ezelőtt már kifejtett aranyigazságával ellenkezik, a fogalomalkotás folyamatának megzavarásával tulajdonképpen a román érintkezési nyelv megtanulásának tökélyét is fenyegetve... S meggondolkoztató képet kapunk Dél-Biharban, a Fekete-Körös lapályán tett falulátogatások alkalmából is. Köröstárkányban biztató ugyan a magánkönyvtárak elszaporodása a konokul zártkapus portákon, de nem egyszer hiányzik már az örökös, s ha van gyermek, azt sem adják felsőbb tagozatra, mert iskoláztatva „egy gyermek egy autó árába kerül”. Igaz, a zöldségtermesztés és állattartás növekvő becsülete visszavonz már elszakadt erőket („Grozavárosból egyszerre tizenkét asszony jött vissza Tárkányba”), ám nyers valóság marad, hogy két évtized alatt 250-ről 166-ra csökkent az iskolásgyermek száma.

Hiába Bunta Gáspár nagyszerű kertészete a Fekete-Körös másik partján fekvő Nyégerfalván, az egyhektárnyi üvegtető és félhektárnyi fóliasátor, a mérnöki térkihasználás, az ágyások pompája, hiába a Dél-Amerikából idetelepített paradicsomerdő, még csak egyéni teljesítmény mindez, a Belényesre ingázó főkönyvelő családi passziója. Már odébb a lapályon Gyanta öregek faluja lett, a fiatalság elszéledt, 38 ház üresen áll. A mezőn s az istállóknál nyugdíjasok. Miért itt így, ott úgy? Alig tíz gyermek jár a gyanti iskola alsó ciklusára, elég egy óvónő és egy tanító. Belényestől errefelé megfordult a népszaporulat statisztíája, kevés az újszülött. Beke felteszi a kérdést: a szegénység betegségéből hogyan vált a népfogyatkozás az alakuló jobb mód velejárójává? Egyelőre nincsen felelet, csak fekete tény.

A Kazinczy-szobor mellől elindult bihari barangolás Nagyszalontán fejeződik be, az Arany-múzeumot magába foglaló Csonkatorony alatt. Itt Dánielisz Endre kíséreti az író, kibontva vendége előtt mindazt, ameddig az Arany-kutatás elért. Családi ügy itt a *Családi kör* költőjének emléke, vagy tíz Arany család büszke rokonságára a költővel, bár az Arany-kutató Dánielisz pontos adatai szerint csak a Jámbor nevűek igazi Arany-rokonok. Közéjük tartozik a polgármesternő, Dubeiné Nagy Julianna is, anyai ágról Jámbor lévén. A kor jelét látja Beke abban, hogy az egykori Arany János Gimnázium — legalább nevét megőrizve — ma ipari liceum, ahol a gépgyártás, az olajbányászat és a textilipar jövődjé szakemberit nevelik. Ipar és irodalom? Itt is adódhatna kölcsönösség, de az író ezúttal nem talál méltó párhuzamra, mert az Arany János Irodalmi Kört a nagyváradi Ady Körhöz viszonyítva évek óta pangás, érdektelenség jellemzi. Pedig hát volt itt már minden más-képpen is.

A könyv Petru Groza egykori államfő 1954-es levelével zárul. A romániai magyar szellemi életben sokszor idézett sorok Arany János születése 140-ik évfordulója alkalmából érkeztek Nagyszalontára, méghozzá magyar nyelven, s joggal nevezi a levelet Beke sajátos testamentumnak. Ragadjunk ki mi is néhány sort belőle, legyen mozgó mottó minden további barangoló-könyv számára: „Az évszázadok során átélt tragikus összetűzések, meghasonlások dacára rendíthetetlenül bíztam — és e bizalom erősebb, mint valaha — abban, hogy a két nép végre egymásra talál, karöltve és testvéri egyetértésben építve ki magának egy szebb, boldogabb jövődjé. E nagyszerű célhoz vezető úton vagyunk, amikor Arany Jánost közösen ünnepelhetjük és ünnepeljük.”